

«Кастынг» на мужчынскія ролі

Жаночы рух у Беларусі і Расіі ў пачатку ХХ стагоддзя

Пётр ДАРАШЧОНАК,
кандыдат філалагічных
навук

Жаночы рух на тэрыторыі Беларусі распачаўся крыху больш за стагоддзе таму. І адбылося гэта значна пазней, чым у некаторых іншых краінах свету. Такі позні яго старт тлумачыцца ўстойлівымі кансерватыўнымі традыцыямі, што панавалі ў манархічнай Расіі, у склад якой тады ўваходзілі беларускія землі. Аднак, нягледзячы на цяжкасці, актыўныя прадстаўніцы фемінісцкага руху шмат зрабілі для ўключэння жанчын у грамадска-палітычны і культурна-асветны працэс у Расійскай імперыі. Самаадданая праца выбітных актывістак у многім паспрыяла далучэнню жаночай грамадскасці беларускага краю і да адраджэнскага руху, які набіраў свой разбег у канцы ХІХ – пачатку ХХ стагоддзя.

У 1909 годзе газета «Наша ніва» паведамляла, што ў ЗША жанчыну «можна бачыць пры ўсякай працы на раўне з мужчынамі. Налічваецца 34 тысячы 579 кабет музыкантак, 11 тысяч малярак (художніц), 25 тысяч вучыцельніц, 1 тыс. тэлеграфістак, 1 тыс. 158 такіх, што гаворуць казаньня, мовы, 5 тысяч кабет-дактароў, 888, што пішуць у газетах і журналах (журналістак), 1000 кабет адвакатаў, 51 фурманоў і 185 кавалёў» [1].

У ЗША яшчэ ў ХІХ стагоддзі разгарнулася барацьба прадстаўніц прыгожага полу за атрыманне адукацыі, прафесіі, выбарчых, маёмасных і іншых правоў нароўні

з мужчынамі. Магутным каталізатарам у справе пашырэння жаночага руху ў краіне было абмеркаванне яго праблем у прэсе. Гендарныя арганізацыі не толькі дамагаліся для жанчын палітычных правоў, але і вырашалі чыста практычныя задачы. Жаночыя саюзы займаліся выхаваўчымі, прафесійнымі, прамысловымі, філантрапічнымі і іншымі пытаннямі. Імкнучыся да духоўнага развіцця, жанчыны аб'ядноўваліся ў групы для самаадукацыі. Першапраходцамі ў гэтай справе сталі жаночыя клубы Нью-Ёрка і Бостана, затым падобныя арганізацыі з'явіліся ў многіх іншых амерыканскіх гарадах.

Дзейнасць заакіяўскіх жаночых структур стала шырока вядомай і ў Старым Швеце. На кангрэс, скліканы ў Бостане ў 1888 годзе, апрача прадстаўніц усіх жаночых арганізацый ЗША, былі запрошаны і актывісткі з Еўропы. На ім было прынята рашэнне аб'яднацца ў Нацыянальны жаночы савет Паўночнай Амерыкі, там жа быў утвораны і Міжнародны жаночы савет, да якога паступова далучыліся нацыянальныя саветы іншых краін, за выключэннем Расіі. Манархія Раманавых істотна абмяжоўвала дзейнасць рускіх актывістак жаночага руху, баючыся пранікнення крамольных ідэй.

Барацьба амерыканскіх жанчын за свае правы прынесла вынікі яшчэ напярэдадні Першай сусветнай вайны – яны атрымалі выбарчае права ў 14 штатах Паўночнай

ПРА АЎТАРА

ДАРАШЧОНАК Пётр Леанідавіч.

Нарадзіўся ў 1953 годзе ў в. Самсоны Сенненскага раёна Віцебскай вобласці. Скончыў факультэт журналістыкі БДУ (1979). Працаваў рэдактарам газеты «Советский медик» (Мінскага дзяржаўнага медінстытута), намеснікам адказнага сакратара, в.а. загадчыка аддзела гарадской гаспадаркі газеты «Вечерний Минск».

З 1991 года – выкладчы кафедры гісторыі журналістыкі журфака БДУ. У 1996 годзе – дэкан факультэта журналістыкі БДУ, у 1997–1998 гадах працаваў кіраўніком прэс-службы Белдзяржуніверсітэта. У 1998–2014 гадах – загадчык кафедры гісторыі журналістыкі факультэта журналістыкі БДУ (цяпер – Інстытут журналістыкі БДУ), з 2014 года – дацэнт кафедры гісторыі і менеджменту СМІ.

Кандыдат філалагічных навук (1993), дацэнт (1997).

Аўтар каля 70 навуковых работ.

Сфера навуковых інтарэсаў: праблемы беларускай дзяржаўнасці ў публіцыстыцы ХІХ–ХХ стагоддзяў.

Член Беларускага саюза журналістаў.

Амерыкі. У ЗША ў 1914 годзе быў скліканы Міжнародны жаночы кангрэс, на якім дэлегаткі заснавалі міжнародную жаночую Лігу Свету з аддзяленнямі ў многіх краінах Еўропы.

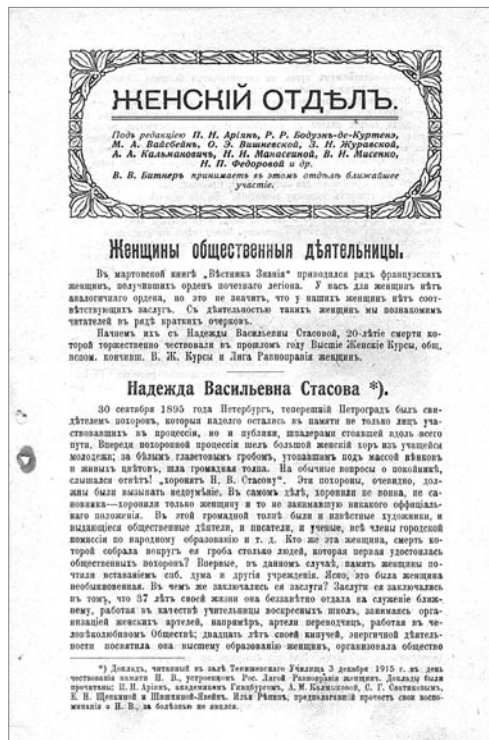
За законныя правы

У кагорце выдатных людзей Расіі і Беларусі XIX стагоддзя няшмат імёнаў таленавітых жанчын, якія ўвайшлі ў гісторыю. М. Башкірцава, С. Кавалеўская, М. Складоўская-Кюры... Гэты спіс, безумоўна, будзе няпоўным без такіх выбітных асоб расійскага жаночага руху, як Н. Стасова, А. Філасафава, С. Давыдава, П. Арыян. Кожная з іх унесла вялікі ўклад у барацьбу жанчын за палітычныя, маёмасныя, адукацыйныя і іншыя правы. Дарэчы, жаночая адукацыя таго часу вельмі адставала ад патрабаванняў часу, што перашкаджала жанчынам рабіць кар’еру. П. Арыян на старонках Санкт-пецярбургскага часопіса «Вестник знания» адзначала, што «жаночая школа – гэта сурагат школы; хоць і мужчынская не дасканала, але паміж ёю і вышэйшай школай ёсць пераёмнасць, і маладыя людзі прыходзяць у вышэйшую школу, ва ўніверсітэты і акадэміі з дастатковай падрыхтоўкай для ўспрымання вышэйшых навук, тады як жаночая школа не дае ніякай падрыхтоўкі да вышэйшай, жанчынам даводзіцца самастойна дапаўняць сваю адукацыю да ўзроўню мужчынскай школы» [2, с. 77].

Нават у другой палове пазамінулага стагоддзя жанчыны Расіі і Беларусі маглі набыць універсітэцкую адукацыю толькі за мяжой. У публікацыі часопіса «Вестник знания», прысвечанай жыццёваму шляху Н. Стасавай, прыводзіўся «цэлы шэраг жаночых імёнаў, такіх як Соф’я Бардзіна, Беці Каменская, сясцёр Фігнер, Любатовіч, Субоціных і інш., што кінуліся за мяжу да крыніц ведаў, якіх яны не знаходзілі на радзіме, каб затым лепш, больш свядома служыць народу» [3, с. 231]. Таму сапраўдным прарывам было адкрыццё ў 1878 годзе ў Расіі першай жаночай ВНУ – Бястужаўскіх курсаў. Магчымасці вышэйшай адукацыі паглыблялі і пашыралі працэс уключэння жанчын у культурную працу – пасля атрымання дыплама яны ехалі ў сельскія школы, на далёкія ўскраіны імперыі, дзе не хацелі працаваць мужчыны нават з атэстам гімназіі.

Знакавай падзеяй у жаночай тэхнічнай адукацыі стала стварэнне ў 1906 годзе ў Санкт-Пецярбургу Вышэйшых жаночых політэхнічных курсаў (пазней – Жаночы політэхнічны інстытут). Дырэктарам курсаў, а потым і інстытута быў прафесар М. Шчукін. Тэарэтычныя веды слухачкі замацоўвалі ў час летняй практыкі ў розных рэгіёнах Расіі. Як адзначала аўтар адной з публікацый часопіса «Вестник знания», «працуюць політэхнікі на <...> будоўлях чыгунак у Сібіры і Забайкаллі, на нафтачышчальных заводах у Баку і Грозным; на паркаленабіўных фабрыках у цэнтры Расіі, ля доменных печаў у Юзаўцы» [4, с. 89].

Спачатку ў гэтай тэхнічнай жаночай ВНУ існавалі толькі два факультэты – інжынерна-будаўнічы і электратэхнічны. Неўзабаве былі адкрыты механічны і архітэктурны. Першы выпуск адбыўся ў 1912 годзе: дыпломныя работы паспяхова абаранілі 45 жанчын. Выпускніца 1915 года П. Троіцкая выканала дыпломную працу па чыгуначным будаўніцтве, а тэмай выпускной работы Л. Казанскай стаў праект воднага канала, які павінен быў злучыць Волгу і Дон. Па сутнасці, на трэці стагоддзя быў апырэджаны час яго рэальнага будаўніцтва! У 1916 годзе ў Жаночым політэхнічным

інстытуце на кожным з чатырох факультэтаў выкладалі 32–35 дысцыплін, а слухачак налічвалася ўжо 800. Дабіцца магчымасці працаваць у тэхнічнай галіне для жанчын было вельмі складана.

А вось на шкодных для здароўя прадпрыемствах – запалкавых, тытунёвых і да т.п. жаночае бяспраўе, выкліканае недасканаласцю законаў і аднабаковым іх трактаваннем, праяўлялася ў іншай форме. Адна з аўтараў часопіса «Беларуская работніца і сялянка» ў пачатку 30-х гадоў XX стагоддзя пісала: «Аплата працы была самая мізэрная, сярэдні заробак кваліфікаванай работніцы, нягледзячы на 13–14-гадзінны рабочы дзень, дасягаў 2–2½ рублёў у тыдзень. Начная праца прымянялася шырока. Ахова працы адсутнічала нават адносна цяжарных жанчын. Фабрыканты, майстры асабліва здэкаваліся над работніцамі, прыстаючы часта да іх з самымі гнюснымі прапановамі. На гэтай глебе ў 1899 годзе забаставалі ў м. Койданаве Менскай губерні работніцы запалкавай фабрыкі Стронгіна, а некалькі пазней – работніцы запалкавай фабрыкі Саламонава ў Барысаве» [5, с. 6].

Рабочае заканадаўства Расіі напрыканцы XIX стагоддзя абмежавала працягласць працоўнай змены да 11,5 гадзіны і забараніла выкарыстанне жаночай і дзіцячай працы ў начны час, але работніцы па-ранейшаму атрымлівалі меншую зарплату, чым мужчыны. Напрыклад, гаспадар гільзавай фабрыкі ў Мінску плаціў мужчынам 3–4 рублі, а работніцам – 1 рубель 50 капеек за тыдзень [6, с. 402].

Дэмакратычныя зрухі ў грамадстве, выкліканыя Маніфэстам Мікалая II ад 17 кастрычніка 1905 года «Аб удасканаленні дзяржаўнага парадку», абудзілі надзеі, што жанчыны нарэшце пазбавяцца путаў патрыярхальнага побыту і выйдучь на магістральны шлях грамадскага і палітычнага жыцця. З пачаткам дзейнасці Дзяржаўнай Думы (1906–1917) жаночае пытанне не аднойчы ставілася на парадак дня.

Па ініцыятыве Лігі раўнапраўя жанчын у I Дзяржаўную Думу быў унесены законапраект аб выбарчых правах жанчын у заканадаўчыя ўстановы. Перадавыя жанчыны таго часу патрабавалі роўных правоў з мужчынамі, пракладвалі шляхі да рэформаў, якія былі здольны абнавіць Расію, уключыць у палітычны працэс шматмільённую аўдыторыю выбаршчыкаў,

пракласці шлях да хуткай дэмакратызацыі грамадскага жыцця. Але праекты аб грамадзянскай роўнасці, аб выбарчых правах жанчын, якія разглядаліся на пасяджэннях I і II Дзяржаўнай Думы, так і засталіся на паперы, бо гэтыя ўрадавыя структуры праіснавалі вельмі кароткі час.

Заканадаўчая дзейнасць III Дзяржаўнай Думы (1908–1912) прыкметна разняволіла сацыяльнае становішча жанчыны. Прынамсі, быў прыняты закон аб прызнанні разводаў і рашэнняў аб асобным пражыванні мужа і жонкі. Змены ў шлюбным заканадаўстве вызвалілі жанчыну ад «пашпартнага прыгнёту». Паводле закона ад 3 чэрвеня 1912 года пашыраліся спадчыныя правы жанчын. Яшчэ адзін заканадаўчы акт Думы ад 19 снежня 1911 года даваў жанчынам права пасля іспытаў атрымліваць дыпломы ў дзяржаўных выпрабавальных камісіях навучальных устаноў, вучоныя ступені магістра і доктара. Яны набылі магчымасць працаваць членамі дзяржаўных камісій або экзаменатарамі ў іх, а пазней – і права выкладаць у вышэйшых мужчынскіх навучальных установах. Буйным дасягненнем для настаўніц мужчынскіх сярэдніх навучальных устаноў стала ўраўнаванне ў правах з настаўнікамі-мужчынамі на заробак і пенсію (1912). Дзяржаўная Дума надала жанчынам права выбіраць валасных гласных і быць абранымі гласнымі павятовых земстваў.

Прыняцце Дзяржаўнай Думай закона аб прызнанні разводаў і рашэнняў аб асобным пражыванні мужа і жонкі выклікала да жыцця яшчэ адзін законапраект – аб пашырэнні асабістых і маёмасных правоў замужніх жанчын. Замацоўвалася права жанчыны на выдачу векселяў і абавязацельстваў, атрыманне асобных відаў на жыхарства, магчымасць наймацца на працу, паступаць на прыватную, грамадскую і ўрадавую службу, у навучальныя ўстановы без згоды мужа.

Пасля таго як Дума адобрыла законапраект аб рэформе валаснога самакіравання, жанчыны атрымалі права выбіраць, быць выбранымі і займаць пасады ў павятовых праўленнях. Расійская Ліга раўнапраўя жанчын ставіла пытанне перад Міністэрствам народнай асветы аб дапушчэнні жанчын ва ўніверсітэты нароўні з мужчынамі, а ў Міністэрства гандлю і прамысловасці звярталася з прапановай дазволіць жанчынам працаваць на штатных пасадах VII і

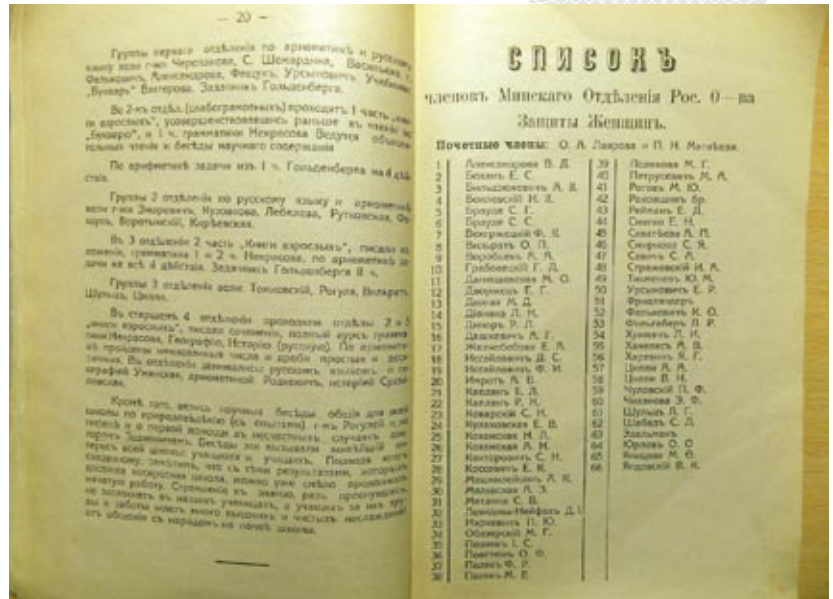
VIII класаў. Пад націскам жанчын-актывістак нават расійскі Дзяржбанк са снежня 1915 года распачаў прыём ва ўсе банкаўскія ўстановы на дзяржаўную службу асоб жаночага полу. Жанчыны-чыноўніцы, якія скончылі гімназіі, інстытуты, епархіяльныя вучылішчы і іншыя навучальныя ўстановы, набылі магчымасць карыстацца тымі ж правамі, што і мужчыны, за выключэннем «узвядзення ў чыны і ўзнагароджання ордэнамі» [7, с. 91].

Таварыства абароны жанчын у Мінску

У пачатку XX стагоддзя пэўныя змены адбываліся і ў палітычным жыцці Беларусі. Беларускія жанчыны ўцягваліся ў грамадскія працэсы, хоць гэта адбывалася значна павольней, чым у буйных расійскіх гарадах. Ажывілася праца актывістак жаночага руху ў непалітычных арганізацыях, у галіне адукацыі, характэрнымі прыкметамі часу для прадстаўніц слабага полу стала авалоданне гуманітарнымі і прыродазнаўчымі ведамі, пашырэнне магчымасцей набыцця кваліфікаванай прафесіі і г.д.

Дастаткова актыўнай была дзейнасць Мінскага гарадскога аддзялення Расійскага таварыства абароны жанчын, звесткі аб працы якога ў 1912 годзе захаваліся ў матэрыялах, што знаходзяцца ў фондах Нацыянальнай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь. Старшынёй Мінскага аддзялення Расійскага таварыства абароны жанчын у 1912 годзе была В. Аляксандрава. У спісе членаў гарадскога таварыства налічвалася 68 чалавек, у тым ліку і мужчыны. Ганаровымі членамі былі Лаўрова і Мацвеева. Бягучыя і арганізацыйныя пытанні ўскладаліся на камітэт з 12 чалавек, у які ўваходзілі віцэ-старшыня А. Цыла, казначэй С. Браўдэ, сакратар В. Яноўскі і члены: Вільрат, Е. Жаўнабобава, Р. Каплан, Л. Хрыпач, Я. Ханелес, С. Шабад, А. Урсыновіч і Е. Снітко.

У пачатку XX стагоддзя губернскай горад Мінск, дзе пражывала больш як 100 тыс. жыхароў, быў другім па велічыні ў Паўночна-Заходнім краі пасля Вільні. Між тым колькасць членаў Мінскага аддзялення Расійскага таварыства абароны жанчын прырастала адносна невысокімі тэмпамі. Актывісткі жаночага руху лічылі прычынай слабага росту членаў арганізацыі празмерна вялікую колькасць дабрачын-

ных таварыстваў, створаных у горадзе за апошнія гады. Члены мясцовага камітэта імкнуліся заваяваць сімпатыі прадстаўніц розных этнасаў, што насялялі Мінск. З пашырэннем асветнай дзейнасці гэтай грамадскай структуры ў яе ўліваліся новыя актывісткі, галоўным чынам з асяроддзя інтэлігенцыі.

Асноўныя ўстановы і канцылярыя Мінскага аддзялення Расійскага таварыства абароны жанчын былі размешчаны на рагу вуліц Падгорнай і Скобелеўскай (цяпер вуліцы К. Маркса і Чырвонаармейская) у аднапавярховым драўляным доме, які належаў нашчадкам графа Чапскага. У гэтым будынку функцыянаваў прытулак для жанчын, якія не мелі працы з-за адсутнасці вакансій, з-за хваробы і інш. Да таго ж ён служыў інтэрнатам для дзяўчат, якія прыезджалі з правінцыі для вучобы ў школе кройкі і шыцця. Звычайна для асваення прафесіі хапала года ці паўтара, але ў прытулку пражывалі некалькі дзяўчынак, паселеных на нявызначаны тэрмін. Напрыклад, у 1912 годзе ў прытулку пражывалі 116 жанчын (на 30 больш, чым у 1911 годзе), з іх – 54 навучэнкі школы кройкі і шыцця, яшчэ 46 чакалі атрымання месца ў якасці прыслугі, 3 прыезджыя, 3 краўчыхі, 1 акушэрка, 1 настаўніца, 1 бона (выхавальніца малалетніх дзяцей. – П.Д.) і 2 вучаніцы гарадскога вучылішча.

Арганізаваная таварыствам школа кройкі і шыцця была вельмі карыснай для

набыцца «хлебнай» прафесіі. Пасля яе заканчэння курсісткам выдавалася пасведчанне. У 1912 годзе тут навучалася 56 дзяўчынак, з іх 14 працягвалі навучанне другі год. Спачатку на працягу 3 месяцаў іх вучылі кройцы і тэхніцы шыцця, пасля чаго вучаніцы здавалі іспыт – трэба было выкраіць і пашыць просты станік з рукавамі. На другім курсе вучоба працягвалася 9 месяцаў, пасля чаго дзяўчат чакала больш складанае заданне – пашыць сукенку. Плата за два гады вучобы складала 20 рублёў.

Цікава, што з навучэнкамі курсаў кройкі і шыцця вяліся заняткі па рускай мове, арыфметыцы, гісторыі і геаграфіі. Далучаліся яны і да культурнага жыцця губернскага Мінска. Ім давалася магчымасць бясплатна наведваць ранішнія спектаклі ў гарадскім тэатры, дзе ставіліся п'есы класічнага рэпертуару. Акрамя гэтага, Мінскае аддзяленне Расійскага таварыства абароны жанчын праводзіла агульнадаступныя чытанні, напрыклад, аб творчасці рускіх паэтаў і пісьменнікаў – І. Нікіціна, А. Чэхава і інш. Адна з сустрэч была цалкам прысвечана гісторыі, іншыя чытанні знаёмілі слухачоў з найноўшымі адкрыццямі астраноміі, навуковымі дасягненнямі ў прыродазнаўстве. Прыватная мужчынская гімназія С. Зубакіна і К. Фальковіча забяспечвала чытанні лектарамі з ліку сваіх выкладчыкаў. На лекцыі збіралася вялікая колькасць наведвальнікаў – ад 330 да 550 чалавек, цэны за ўваходны квіток вагаліся ў межах ад 5 да 25 капеек.

Справай асаблівага гонару мінскіх актывістак жаночага руху было адкрыццё нядзельнай школы, якая пачала сваю пра-

цу 14 кастрычніка 1912 года. Новае пачынанне таварыства павінна было задаволіць імкненне да ведаў дарослых жанчын. Школа, разлічаная на 50 чалавек, сабрала да лютага 1913 года больш за 175 жадаючых папоўніць свае веды. Тут і рэалізавалася ідэя «міжнацыянальнага» навучання: праваслаўных у ёй налічвалася 112 чалавек, каталікоў – 4, лютэран – 4 і 11 вучаніц былі іўдзейскага веравызнання.

Нядзельная школа пачынала сваю працу з 16 педагогамі, але неўзабаве ў ёй вялі заняткі ўжо 30 выкладчыкаў. Большасць з іх былі супрацоўнікамі мужчынскай гімназіі С. Зубакіна і К. Фальковіча і жаночай Аляксееўскай гімназіі Л. Рэйман. Заняткі па рускай мове праводзілі К. Фальковіч, В. Аляксандрава, Т. Здановіч, В. Змаровіч, М. Кузаўкова, Н. Тамкоўскі, А. Цылі, Л. Шульц. Рускую мову і арыфметыку выкладалі С. Чарапанавы, С. Шамардзіна, К. Фяшчук, М. Кірэеўская, Е. Васільева, геаграфію – Л. Уманская, гісторыю – В. Судзілоўская, прыродазнаўства – В. Рагуля, урокі спеваў вялі В. Варатынскі і М. Чычко, а лекцыі па гігіене чытаў доктар І. Здановіч [8, с. 4–21].

Адукацыя, авалоданне прафесіяй, пашырэнне ведаў аб жыцці прыроды і грамадства – усё гэта ўрэшце стала падмуркам

для грамадска-палітычнай, сацыяльна-эканамічнай і культурна-асветнай дзейнасці жанчын на беларускай зямлі пасля краху расійскага самадзяржаўя.

Удзел у адраджэнскім і палітычным руху

Заканамерным этапам для жанчын – жыхарак гарадоў і вёсак Беларусі, якія паспяхова авалодвалі ведамі, асвойвалі прафесію, рабілі кар’еру, было ўключэнне ў працэс нацыянальнага адраджэння, у дзейнасць палітычных партый і арганізацый. Гэты шлях стаў масавым толькі пасля адмены прыгоннага права. Вядомы беларускі публіцыст і палітычны дзеяч А. Луцкевіч пісаў: «Толькі пасля «волі» пачынаюць нарастаць першыя пакаленні беларусаў – вольных людзей, якім расчыняюцца дзверы храму навукі ў мястох. І толькі тады беларускі адраджэнскі рух стаецца рухам масавым, калі новыя пакаленні народных інтэлігентаў – сыноў вёскі пачынаюць выступаць на арэну грамадскага жыцця ў сваёй Бацькаўшчыне» [9, с. 143]. Але жаночая палова грамадства і пасля адмены прыгону цэлыя дзесяцігоддзі працягвала заставацца пасіўным сведкам адраджэнскага руху – вучоба ў школе і атрыманне адукацыі ў цэлым былі даступнымі толькі для мужчын. Выключэнні былі адзінкавыя – пісьменніца і перакладчыца Марыя Косіч, беларуская фалькларыстка і этнограф Эма Яленская (Дмахоўская), рэвалюцыянерка-народніца Яўгенія Судзілоўская і некаторыя іншыя.

Пачатак XX стагоддзя адкрыў новыя жаночыя імёны ў шэрагах беларускіх нацыянальных дзеячаў. Выдатная роля тут належыць Алаізе Пашкевіч (Цётка) – адной з заснавальніц і кіраўнікоў Беларускай Сацыялістычнай Грамады. Яна арганізавала рабочыя гурткі, вяла работу сярод маладых жанчын. Зімой 1905 года Цётка актыўна ўдзельнічала ў рэвалюцыйных маніфестацыях у Вільні, а ў маі таго ж года была дэлегаткай ад віленскіх работніц на з’ездзе жанчын у Маскве. А. Пашкевіч удзельнічала ў выданні газеты «Наша доля», працы тайных беларускіх школ. У Мінску ў 1914 годзе заснавала і рэдагавала беларускі часопіс для дзяцей і моладзі «Лучынка». Эстафету з рук паэтэсы-рэвалюцыянеркі падхапілі іншыя прадстаўніцы дэмакратычнай беларускай моладзі, сведчанне гэ-

таму – допісы карэспандэнтак на старонках газет «Наша доля» і «Наша ніва». Свае публікацыі яны падпісвалі крыптонімамі, псеўданімамі і нават уласнымі прозвішчамі: З.К., Ластаўка, Марыя Калантай, Канстанцыя Буйло.

Адметную ролю ў далучэнні жанчын да культурнага жыцця краю пачалі адыгрываць створаныя ў 1910 годзе першая беларуская драматычная трупа ў Вільні, тэатральныя і харавыя гурткі ў іншых гарадах. Адраджэнскі рух ахапіў асяроддзе студэнткай моладзі, з’явіліся беларускія гурткі ва ўніверсітэтах Пецярбурга, Тарту, Варшавы. Створанае ў 1915 годзе ў Мінску Беларускае таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны па сутнасці стала клубам беларускай творчай інтэлігенцыі. А ў 1917 годзе пасля пераходу ўлады ў рукі Часовага ўрада ў горадзе аднавілі сваю працу ці былі створаныя даволі шматлікія інстытуцыі беларускай культуры, у якіх актыўна прымалі ўдзел і жанчыны – Першае беларускае таварыства драмы і камедыі, тэатр Ф. Аляхновіча, народны хор У. Тэраўскага, танцавальны ансамбль Ч. Родзевіча, народны аркестр Д. Захара, газета «Вольная Беларусь» і інш.

Рэвалюцыйныя падзеі 1917 года адкрылі для жанчын Беларусі магчымасць

удзельнічаць у дзейнасці грамадскіх і палітычных структур, выбіраць і быць выбранымі ў органы ўлады. У жыцці Мінска, як у кроплі вады, знайшлі адлюстраванне складаныя грамадска-палітычныя і культурныя працэсы, што адбываліся ў беларускім краі. Найбольш актыўныя прадстаўніцы беларускіх жанчын, якія ўжо мелі вопыт асветнай і культурнай работы, станавіліся членамі палітычных партый і рухаў, супрацоўнічалі ў органах друку. Сярод прозвішчаў трох рэдактараў, якія падпісвалі газету «Рабочая мысль» (Гомель) восенню 1917 года, было імя І. Карсёвай – урача па спецыяльнасці, члена Гомельскай арганізацыі РСДРП. Праўда, гэтаму штодзённаму выданню, якое стаяла на меншавіцкіх пазіцыях, давялося спыніць выхад з-за адсутнасці фінансаў.

В. Кінемская, адказны рэдактар газеты «Дело труда» Мінскага камітэта партыі сацыялістаў-рэвалюцыянераў, змясціла ў нумары ад 12 снежня 1918 года перадавы артыкул. У ім прапаноўвалася зрабіць крок да прымірэння з бальшавіцкай партыяй прадстаўнікам усіх сацыялістычных партый, якія разам змагаліся з войскамі кайзераўскай Германіі: «Лічым адзіна магчымым шляхам сумеснай абароны рэвалюцыі – спыненне грамадзянскай вайны, спыненне кровапраліцця рабочых і сялян. Улада Саветаў толькі тады стане сапраўднай, калі ў ёй будуць мець сваіх прадстаўнікоў увесь рабочы клас і сялянства без розніцы поглядаў і перакананняў, калі будзе прызнана неабходнасць свабоднага і поўнага волевыяўлення народа» [10]. Як бачна з пазіцыі сённяшняга дня, у артыкуле праводзілася канструктыўная ідэя стварэння аднароднага сацыялістычнага ўрада.

Рух за сацыяльнае, палітычнае і нацыянальнае вызваленне беларусаў ахопліваў усё больш шырокія слаі грамадства – да яго далучаліся сялянскія дзяўчаты, народныя настаўніцы, жанчыны з вышэйшай адукацыяй. Яны захоўвалі вернасць абранай справе нават у цяжкія гады замежнай ваеннай інтэрвенцыі і грамадзянскай вайны. Публікацыя выхаванкі Гродзенскага беларускага дзіцячага прытулку В. Звуковай «Аб роднай мове» ў гродзенскай газеце «Беларускае слова» – гэта сведчанне самаадданай працы тых, хто прывіў дзяўчыне любоў да роднай мовы, да Беларусі: «Родная мова заклікае ўсіх да сябе. Хто гарачым сэрцам

кахае сваю Бацькаўшчыну, дык можа пераканацца, як цяжка таму чалавеку, якога закіне доля ў чужую краіну, дзе і сонца яму не так свеціць і грэе <...> Няхай жа каханнем да роднае мовы, да роднага звычайу будзе поўна наша жыццё! Няхай жа ўсе мы – моладзь і дзеці – і надалей будзем горача любіць нашу Маці-Беларусь і яе адвечную мову, бо ў гэтым наша слава і моцнае апорышча ў жыцці» [11].

Безумоўна, адна з самых выбітных беларускіх жанчын рэвалюцыйнага часу – Палута Бадунова. Яе палітычная дзейнасць ва ўсіх кіруючых структурах нацыянальнага руху (ЦК БСГ, Цэнтральная і Вялікая Беларускае рады, Рада і Народны сакратарыят БНР, ЦК БПСР, Народная рада БНР 1919 года, Паўстанцкі антыпольскі камітэт) – беспрэцэдэнтны прыклад жаночага лідарства, на справе першая заяўка прыгожага полу на сваё законнае месца ў палітычным жыцці Беларусі. Уменне выступіць у ролі ўзважанага палітыка, здольнага арганізатара, таленавітага публіцыста ці тонкага дыпламата П. Бадунова дэманстравала на кожным з этапаў грамадскай дзейнасці, нават на самай «гендарнай» з займаемых пасадаў – народнага сакратара Беларускай Народнай Рэспублікі па справах апекі.

Аўтарытэт П. Бадуновай прызнавалі не толькі непасрэдныя калегі па працы, але і вядомыя дзеячы бальшавіцкага руху. Аднак яе погляды на палітычную будучыню БССР са статусам суверэннай нацыянальнай краіны не адпавядалі бальшавіцкай канцэпцыі дзяржавы з пакладзенымі ў яе аснову прынцыпамі класовай барацьбы. На шлях нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва ў Беларусі пад савецкім сцягам бальшавікі сталі бездробнабуржуазных рэвалюцыйных партый і, канешне ж, без жанчын – членаў гэтых арганізацый.

У тагачаснай расстаноўцы рэвалюцыйных сіл на грэбені палітычнага жыцця аказалася партыя бальшавікоў і іх прыхільнікаў. У газеце «Известия Исполнительного комитета Советов Западной области и Смоленского Совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов» сваёй актыўнай пазіцыяй вылучалася карэспандэнт Галіна Руская. Аналізуючы ў аглядзе друку дзейнасць больш чым дзясятка мясцовых савецкіх выданняў, якія выходзілі ў 1918 годзе, журналістка жорстка крытыкавала га-

зету «Известия исполкома» горада Сянно: «У сенненскім павятовым выканкаме, а таксама і ў павеце трывала ўсталяваліся «левыя сацыялісты-рэвалюцыянеры» <...> Газета да гэтага часу быццам старалася замоўчваць дзейнасць Савецкай улады ў цэнтры і на месцах!» [12]. На думку аўтара публікацыі, выданне нічым не нагадвала орган савецкай улады, а ў адной з заметак прагучала «крамольная» заява, што бальшавік-сялянін павінен спачуваць левым эсэрам.

Праз месяц газета «Известия Исполнительного комитета Советов Западной области и Смоленского Совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов» змясціла яшчэ адзін агляд друку, падрыхтаваны Г. Рускай. Ён быў цалкам прысвечаны падзеям, што адбыліся ў г. Сянно. Там левыя эсэры ўзялі ўзброенае паўстанне супраць бальшавіцкай улады, якое скончылася поўным правалам. У выніку ўсе яны былі пазбаўлены адміністрацыйных пасадаў, кадравыя змены закранулі і рэдакцыю павятовай газеты: яна стала выходзіць пад кантролем бальшавікоў. Як адзначала аўтар публікацыі, «“Сенненские Известия” зыхадам левых эсэраў адразу вызваліліся ад гэтай шэрасці і бессвядомасці, якія мелі ў іх месца. Закіпела жыццё. На першай старонцы красуецца аншлаг, які заклікае да арганізацыі беднаты, да сумеснай работы працоўных горада і вёскі. Наша прывітанне абноўленам «Известиям» Сенненскага выканаўчага камітэта» [13].

У 1920 годзе гродзенская газета «Беларускае слова» канстатвала: «Незалежнае ад бальшавіцкае партыі беларускае прэсы ў Менску не існуе» [14]. Шматпартыйнасць і плюралізм думкі засталіся ў мінулым, а бальшавіцкая партыя дэманстравала зусім іншае стаўленне да жаночага руху. Новая ўлада прадаставіла жанчынам роўныя з мужчынамі палітычныя і грамадзянскія правы, патрабуючы ад іх беззапаветнага служэння ідэям бальшавізму. Беларускія жанчыны ўсё больш актыўна «прымяралі» на сябе мужчынскія ролі ў палітыцы, адукацыі, прафсаюзным і кааператыўным руху. Часопіс «Беларуская работніца і сялянка» наглядна адлюстравала імклівы тэмпы росту колькасці жанчын-дэлегатак у савецкіх і грамадскіх арганізацыях да сярэдзіны 1920-х гадоў. Калі ў 1924 годзе ў іх працы ўдзельнічала ўсяго 6500 жанчын, то ў 1925 годзе – ужо 15 000 [15, с. 11].

Такім чынам, жаночы рух у Беларусі і Расіі, які арганізацыйна аформіўся на мяжы XIX–XX стагоддзяў, напачатку існаваў ва ўмовах фактычнай няроўнасці – першыя крокі актывісткі рабілі ў абстаноўцы прававой і маёмаснай дыскрымінацыі. Таварыствы, саюзы і іншыя гендарныя арганізацыі дабіваліся пэўных зрухаў у вырашэнні жаночага пытання з дапамогай новага палітычнага інстытута грамадства – Дзяржаўнай Думы.

Заканаммерным этапам барацьбы за роўныя з мужчынамі правы стаў удзел жанчын у культурна-асветнай рабоце, дзейнасці палітычных партый і арганізацый, нацыятворчых працэсах. Пасля рэвалюцыйных падзей 1917 года і пераходу ўлады ў Беларусі ў рукі бальшавікоў адбыліся кардынальныя змены ў стаўленні да жаночага руху. Захоўваючы і пашыраючы магчымасці атрымання ведаў, набывання адукацыі і авалодання прафесіяй, ураўноўваючы жанчын з моцным полам у юрыдычных, маёмасных і іншых правах, бальшавіцкая партыя арыентавала жаночую грамадскасць Беларусі на фарміраванне актыўнай грамадзянскай пазіцыі, выпрацоўку класавых падыходаў да распачатага ў 1920-я гады нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва ў рэспубліцы пад савецкім сцягам. ■

ЛІТАРАТУРА

1. Кабеты ў Амерыцы // Наша ніва. – 1909. – № 30.
2. Ариян, П. Женский вопрос в Государственной Думе / П. Ариян // Вестник знания. – 1916. – № 3. – С. 77–82.
3. Надежда Васильевна Стасова // Вестник знания. – 1916. – № 3. – С. 229–232.
4. З.Ж. Первый юбилей высшего женского технического образования в России (1906–1916) / З.Ж. // Вестник знания. – 1916. – № 3. – С. 86–90.
5. Л.М. Як работніцы і сялянкі ўдзельнічалі ў першай рускай рэвалюцыі / Л.М. // Беларуская работніца і сялянка. – 1930. – № 36. – С. 6–7.
6. История Белорусской ССР. – Т. 1 / Под ред. Л.С. Абецедарского, В.Н. Перцева, К.И. Шабуні. – Минск, Изд-во АН БССР, 1961. – 654 с.
7. Хроника // Вестник знания. – 1916. – № 3. – С. 90–91.
8. Отчет о деятельности Минского отделения Российской общества защиты женщин за 1912 год. – Минск, Электро-тип. В. и И. Тасьман, 1913. – 29 с.
9. Луцкевіч, А. Жанчына ў беларускім адраджэнскім руху / А. Луцкевіч // Да гісторыі беларускага руху / А. Луцкевіч. – Вільня, Ін-т беларусістыкі; Беласток, Беларускае гістарычнае таварыства. – 2010. – С. 143–145.
10. Передовая // Дело труда. – 1918. – 12 дек.
11. Звукова, В. Аб роднай мове / В. Звукова // Беларускае слова. – 1921. – 4 студз.
12. Русская, Г. Под Советским флагом (Газеты Советские и «Советские») / Г. Русская // Известия Исполнительного комитета Советов Западной области и Смоленского Совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов. – 1918. – 30 июля.
13. Обзор печати // Известия Исполнительного комитета Советов Западной области и Смоленского Совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов. – 1918. – 28 авг.
14. М-і С. з Менску / М-і С. // Беларускае слова. – 1920. – 7 кастр.
15. Рост общественности среди женщин // Беларуская работніца і сялянка. – 1926. – № 5.